

ASPECTES CRÍTIQS DE LA POBLACIÓ I L'ECONOMIA A MALLORCA (1808-1814)

En l'ampli context de l'estudi sobre la crisi de l'Antic Règim, el període de la Guerra del Francès marca un moment de reconeguda importància. La crisi que suposa la guerra serà transcendental no només pels llocs que en van ser l'escenari directe sinó també —i en alguns aspectes de manera principal i pràcticament única— pels llocs que restaren fora del protagonisme bèl·lic. El cas de Mallorca n'és un exemple d'excepció.

L'economia mallorquina —després d'un prolongat període de crisi de producció, plasmat en un estancament deficitari de cereals que ja venia del segle XVII¹ i la seva societat es varen veure transbalsades per una arribada massiva de refugiats² que, alhora que podia haver provocat l'ensorrament d'aquella conjuntura crítica, hauria pogut donar peu al sorgiment d'una nova estructura de la societat. En aquest sentit veiem el període 1808-1814 com una possibilitat perduda pel ressorgiment de l'activitat comercial, que d'alguna manera hagués accelerat el procés de descomposició de l'estructura d'Antic Règim tot donant un rol important a noves classes socials. Que aquesta possibilitat no fos aprofitada creiem que cal atribuir-ho a molts factors, que de manera global, però, podem sintetitzar en els següents: una peculiar conjuntura social de l'illa (amb una tradició secular de relacions molt tenses entre l'illa i la Ciutat, per exemple); una conjuntura econòmica que estimulava més l'esperit rentista que no pas el d'iniciativa; i una conjuntura política que creava i enfortia els llaços de dependència de l'illa respecte de la Península.

És evident que les afirmacions que acabem de fer no poden sobrepassar, de moment, el valor d'hipòtesis. Hipòtesis que si, per ara, no

¹ Cfr. J. JUAN VIDAL *Las crisis agrarias y la sociedad en Mallorca durante la Edad Moderna*, a "Mayurqa" XVI, Palma de Mallorca (1976).

² Al 1810, segons recull J. CONRADO Y BERARD (*Apuntes cronológicos...*, al "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana" XXIX, Palma (1945), el nombre de refugiats passava dels 20.000; segons M. dels Sant OLIVER (cfr. *Mallorca durante la Primera Revolución, 1808-1814*), Palma (1901), a l'any 1812 hi havia uns 40.000 refugiats.

podem confirmar o negar per manca d'estudis més amplis i detallats,³ en canvi sí que disposem d'elements com per formular-les de manera no gratuïta, i fonamentada. Per una part són els elements que ens dona una aproximació a les conseqüències socials i econòmiques de la situació creada a l'illa en el període de la guerra de la Independència —i que són l'objecte d'estudi del present treball—. Per altra part són els indicis d'una certa inquietud de canvi que començava a deixar-se sentir a l'illa a finals del segle XVIII⁴ —pensem, per exemple, en la fundació, l'any 1778, de la "Real Sociedad Económica de Amigos del País"; en la publicació d'obres d'esperit liberal, com la traducció del llibre de l'Abbé Coyer;⁵ en l'inici del comerç amb les colònies americanes, l'any 1782; amb l'intent d'organització d'una Companyia de Comerç,⁶ etc.

Per comprendre la situació demogràfica i social de l'illa cal tenir present la importància de Ciutat de Mallorca en el seu marc. El cens de Godoy, de 1797,⁷ ens indica que dels 136.000 habitants de l'illa, 31.900 corresponen a la població de Ciutat. És a dir que, tenint en compte que un 75 % de la població de Mallorca era població rural,⁸ ara pràcticament l'únic nucli urbà d'importància. És lògic, doncs, que la crisi que suposà l'arribada de refugiats afectés gairebé exclusiva-

³ Actualment, amb l'ajut d'una beca per a personal investigador, estem duent a terme estudis encaminats a omplir aquest buit.

⁷ *Censo de la población de España del año 1797, executado de orden del Rey*, Madrid (1801). Aquest cens, malgrat les crítiques a què cal sotmetre'l (cfr. P. VILAR). *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, III pp. 36 ss.) l'hem considerat útil per a una primera aproximació a les dades de Mallorca, ja que no presenta contradicció amb les dades del padró municipal de Ciutat, per exemple.

⁸ M. FERRER *La evolución de la población de Mallorca, y en especial de la Cordillera Norte*, a "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación" 678-679 (gener-març i abril-juny 1973) Palma, pp. 21-22 i 50.

⁴ Vegin-se, en aquest sentit, els articles de P. MOMBEIG (com per exemple, *La revolución económica de Mallorca y Menorca en el siglo XVIII*, al "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación" 627 (Abril-juny 1958) Palma), o la tesi inèdita de I. MOLL (cfr. *La política agraria de la Sociedad Mallorquina de Amigos del País (1778-1802)*, al "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio Industria y Navegación" 680 (juliol-setembre 1973) Palma).

⁵ *La nobleza comerciante*, obra que va ser traduïda per D. José M.ª de Espinoza —que havia estat oïdor de la Real Audiència de Mallorca—, i publicada a Madrid el 1781, i que segons consta a la mateixa edició aquesta es va fer per a la utilitat de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca.

⁶ Cfr. la *Idea de la Compañía Mallorquina de Comercio*, Palma (1 juny 1802) dos fulls en quart, sense peu d'impremta.

ment a Ciutat,⁹ més que més si tenim en compte l'estat de les comunicacions internes de l'illa.¹⁰

La població activa de l'illa, que era d'un 26 a un 29 % del total, ara a Ciutat d'entre un 30 i un 35 %.¹¹ Aquestes dades, però, ens portarien a un fàcil error si no tinguéssim en compte que a Ciutat, del total de la població activa només una tercera part era integrada per pagesos, jornalers, comerciants, fabricants i artesans; la resta són càrrecs burocràtics, militars o eclesiàstics. Aquesta situació ve il·lustrada, i alhora ajuda a comprendre la distribució de la població del Padró municipal de 1787¹² segons el qual es registra una notable superioritat d'homes solters respecte de les dones solteres, la qual cosa provoca una superioritat numèrica poc normal dels homes respecte de les dones, a la Ciutat de Mallorca. Per entendre aquest fenomen cal tenir en compte que, així com la Ciutat exercia un paper "sucursalista" respecte de l'Administració peninsular, al mateix temps actuava com a pol d'atracció i centralització respecte de la resta de l'illa. El pes d'aquelles classes "passives" fou, doncs, molt important per al desenvolupament econòmic i social.

Mallorca presentava el panorama d'una noblesa "ciudadana"¹³ i desarrelada; d'un clergat i un estament militar sobre-abundants; d'una menestralia hermètica (com a conseqüència i causa, alhora, de la crisi gremial); i d'una pagesia "anti-ciudadana". Per això no és estrany que en el període de 1808 a 1814 — malgrat la introducció del sistema del lliure establiment — no cristallitzés una renovació econòmica. Amb aquesta estructuració social veiem, doncs, que a Mallorca — on hi havia una forta escassetat de recursos, que no es compensava per cap mena d'ingressos comercials d'importància — el pes de l'activitat productiva es recolzava principalment en una població agrària disminuïda econò-

⁹ Segons dades que reproduïm del nostre estudi, la densitat de l'illa va passar de 37,3 h./km.² el 1805, a 48,3 h./km.² el 1812; ara bé, aquest augment es distribuïa així: mentre la densitat de Ciutat va passar de 132 h./hà. (el 1805) a 292 h./hà. (el 1812), a la resta de l'illa — descomptant-hi Ciutat — no va sobrepassar en cap dels dos anys els 28,3 h./km.².

¹⁰ Cfr. GRASSET DE SAINT-SAUVEUR, A.: *Viaje a las islas Baleares y Pithiusas...*, (trad. de F. Gual de Torrella) Palma, 1952; cfr. també M. FORTEZA *Los antiguos caminos de Mallorca*, a "Panorama Balear" 31, Palma (1963).

¹¹ Dades de Ciutat segons el Padró Municipal de 1787. Arxiu Municipal, llig. 640, expedient 4.378.

¹² *Ibid.*

¹³ La manca d'una aristocràcia feudal a Mallorca feu que s'introduís una noblesa comerciant que cercava en els privilegis i els costums externs la manera de diferenciar-se de les classes més populars. Viure a Ciutat i adquirir un "estil de vida ciudadana" era una manera d'aconseguir-ho, i gairebé l'única des que l'activitat comercial comença a decaure.

micament — si ho mirem en termes relatius a la població que havia de sostenir —. La viabilitat d'aquest sistema s'havia d'emperar, doncs, per a subsistir, en l'acceptació d'una dependència de fora que es feia cada vegada més intensa degut, com és lògic, a què lluny de resoldre els problemes que l'havien provocat, encara els agreujava.

El creixement de la població mallorquina era, des dels inicis del segle XVIII, moderat. Aquest baix ritme de creixement — malgrat que a finals dels set-cents semblés accelerar-se — era molt lluny de poder fer assimilable una sobtada vinguda de milers de persones, com varen ser els refugiats de la Guerra del Francès. La manca d'estudis monogràfics ens impossibilita de valorar les conseqüències pels anys immediatament posteriors a aquest esdeveniment, en termes demogràfics. Pensem, però, que, degut sobretot al caire de provisionalitat que el va envoltar,¹⁴ les conseqüències més importants no serien, tampoc, les demogràfiques sinó, principalment, les de caire social i econòmic.

L'arribada de foresters, que fou gradual fins al 1810 es va convertir en una vertadera riuada a partir d'aquest moment;¹⁵ de manera que al 1812 hi havia ja més de 30.000 refugiats, que pràcticament en la seva totalitat es localitzaven a Ciutat de Mallorca. No és estrany, doncs, que això provoqués una situació caòtica tant pel que respecte als problemes d'hospedatge com de subsistència...

Es difícil una precisió quantificada del procés d'arribada d'aquesta població, així com la seva classificació social. La manca de recomptes fa que hàgim de confiar en les estimacions dels observadors de l'època. De totes maneres, l'observació del tràfic global de passatgers registrat al moll (del que el *Semanario Económico...* dels Amics del País en publicava un resum setmanal) és un camí d'aproximació que, a més a més, en línies generals confirma a aquelles.¹⁶

“Mallorca hospedó y dio alojamiento a muchas familias llegadas huyendo de las provincias de España invadidas por las tropas de Napoleón — diu el testimoni d'Antoni Morey Sacarés —.”¹⁶

¹⁴ M. dels S. OLIVER (*Op. cit.*, p. 473) parlant dels refugiats diu que “...de su contacto apenas salió Mallorca influida. Pasó por ella como el agua sobre el mármol, sin que el mármol, absorba una gota...”. Pensem que aquesta afirmació, que hem de considerar exagerada i gratuïta — formulada així globalment —, si en algun especte s'aproxima a la realitat aquest seria sobretot el de la demografia.

¹⁵ Segons dades aproximades que hem elaborat a partir del *Semanario Económico*, el tràfec de passatgers pel moll de Ciutat, seria el següent: 1808: 2727; 109: 2866; 1810: 5561; 1811: 7945; 1812 (estimació: 4700); 1813: 2448; 184: 2000. Aquestes dades inclouen només els citats com a passatgers (exclouen, p. ex. els presos...).

¹⁶ Text recollit per J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca, siglo XIX*, tom I, Palma (1958) p. 242.

“Sucesivamente fueron refugiándose en esta muchas personas de distinción y arraigo, mayormente las del litoral, y como la gran parte de estas pertenecían al ramo industrial, comercio y marina pronto se vio aumentar considerablemente el movimiento de la plaza e hizo que se reuniese en este puerto, como punto de salvación, la mayor parte de los buques de las matrículas de Cataluña, Valencia, Alicante y Málaga”.

Sota el nom de refugiats hi trobam aquells qui no eren aptes per a la guerra, però també aquells qui havien pogut fugir-ne — uns per llur posició social, i d'altres per la seva astúcia. La varietat d'edats dels nou-vinguts queda testimoniada pel “Bando” de 8 de gener de 1811 que ordenava la sortida immediata de tots els forasters varons, compresos entre els setze i els cinquanta anys. Ordre de poques conseqüències, ja que uns mesos més tard va tornar a fer-se pública en idèntics termes.

La majoria dels refugiats venien de Catalunya. De la presència majoritària de catalans en dóna testimoni, no només el lloc d'origen de la major part dels vaixells arribats al moll, sinó també el sentir popular que durant molt temps en parlar de l'any 1812 l'anomenava simplement “l'any dels catalans”,¹⁷ així com la proliferació de poemes que, com les “Décimas” que “J. M.” va publicar al *Diario de Palma* del 12 de juliol de 1812 (número 194), anaven dedicades “A los catalanes residentes en esta isla”.

Es evident que les conseqüències d'aquesta arribada massiva d'una població flotant s'havien de fer sentir d'una manera directa en l'àmbit de la problemàtica social. Podríem dir que la crisi social a què va donar lloc venia condicionada, més que pel nombre i la qualitat dels forasters, per la seva condició de refugiats i pel moment conjuntural en què es produïa. Tot això cristallitzà en desordres, avalots, polèmiques ideològiques, enfrontaments polítics...

L'aglomeració d'homes sense ocupació coneguda es feia difícil de soportar. Un ban municipal datat del 8 de gener de 1811 s'expressava així:

“Muchos de los forasteros venidos del continente carecen de profesiones ú oficios con qué subsistir, y viviendo, por consiguiente, entregados á la ociosidad y á la miseria, deben ser individuos peligrosos al buen orden y á la seguridad de los habitantes honrados”.

¹⁷ M. S. OLIVER, *Op. cit.*, p. 339.

A nivell social les dificultats d'abastiment i l'especulació que provocava, es reflectia en els contrastos dels que ens en deixà testimoni Barberí¹⁸ quan relatava:

“...en la capital cada día se refina más el lujo y la corrupción de costumbres. No es ven sino fondas magnificas, dulces y golosinas, gracias a los forasteros; y por otra parte bandadas de mendigos que embisten a todo el mundo”.

Aquests contrastos eren terra adobada per a les tensions socials. Així als ja notables contrastos de la població de Ciutat, venien a sumar-se, ara, els dels mateixos refugiats, entre els quals trobem gran quantitat de captaires — pensem que encara durant molt temps després la paraula “català” era sinònim de “captaire” —, així com sectors de la més distingida noblesa i d'altres jerarquies eclesiàstiques.¹⁹

Un sector important d'aquests fugitius que s'installen a Ciutat el constitueixen aquells qui havent salvat el seu capital s'hi estableixen provisionalment, aportant noves idees i dinamisme, especialment al comerç.²⁰ Així, en poc temps s'obriren botigues; magatzems de paper, cartó...; impremtes; fàbriques de sopes; forns de vidre; manufactures de teixits, estampats...; tallers d'elaboració de filferro; fàbriques de ciris de seu...

En acabar-se la guerra, però, els qui s'havien refugiat a Mallorca retornaren a la seva terra. I, enduent-se no només llurs capitals i beneficis, sinó també el seu esperit d'iniciativa, deixaren els mallorquins enfrontats amb una societat depauperada; el rentisme, que amb la seva presència havien provocat o acreixentat, quedava a l'estacada.

Pensem que fan falta estudis que ens permetin aclarir qüestions que, entorn de la problemàtica social, podem ara ja plantejar-nos, com

¹⁸ M. S. OLIVER, *Idem.*, p. 356.

¹⁹ Entre d'altres podem citar: D.ª Maria Teresa de Borbón; als comtes de Santa Clara; D. Josep de Sentmenat; les duqueses de Montellano i Chinchón... I entre els eclesiàstics, a més d'innombrables canonges, provincials religiosos, religiosos, etc., cal fer menció dels bisbes de Pamplona, Lleida, Tarragona, Barcelona, Seu d'Urgell, Terol, Cartagena i Tortosa. Aquests van ser autors, entre d'altres escrits conjunts, d'una important *Instrucción Pastoral* publicada — i difosa àmpliament — l'any 1813 (sobre aquesta existeix un treball meu, inèdit, que obtingué a les “Festes Populars de Cultura” de l'any 1974, celebrades a Figueres, el premi “Joan Reglà”: *La religió i els orígens del pensament reaccionari a Mallorca*).

²⁰ En aquest sentit Oliver cita (*Op. cit.*, p. 356-57) la *Representación de los comerciantes expatriados*, que amb data de 7 de maig de 1812 signaven quaranta dues cases mercantils de Catalunya. Entre d'altres hi trobem els noms de Sardà i Seriol; Marià Flaquer; Fèlix Gibert; Roig i Vidal; Estruch; Macaya; Balbuena i C.^a; Curós i C.^a; Flotats; Durán; Brusi; Kenner i C.^a; etc. etc.

les següents: fins a quin punt els fets d'aquests anys precipitaren la crisi que ja s'havia desencadenat sobre determinats sectors de la població, com els gremis?; com condicionà el reaccionarisme de bona part dels refugiats, la ideologia i l'evolució social i econòmica de l'illa en els anys següents?; en quina mesura es sumaren a la mentalitat rentista ja existent, les possibilitats especulatives d'aquests anys? Per a descobrir per on tendiran les respostes a aquestes qüestions, no poden oblidar-se els condicionaments econòmics, dels que els preus dels productes en són, si més no, un primer índex a poder tenir en compte.

L'aproximació a la situació econòmica i als aspectes crítics que va presentar entre els anys 1808-1814, ens ha de permetre un coneixement més de base i més ampli del període que estudiem.

En primer lloc hem de tenir en compte que “en Mallorca —tal com afirma J. Juan Vidal a la seva àmplia tesi doctoral—,²¹ “durante la Edad Moderna, la agricultura y el trabajo del campo constituían la actividad productiva absolutamente predominante. La inmensa mayor parte de la población de la isla vivía bien de los productos que recogía, bien de las rentas que percibía del campo, o bien de los jornales ganados con su trabajo, “continuando con las estructuras y las formas de vida heredadas “de la Edad Media(...) La vida de la población mallorquina estaba condicionada por la cantidad de alimentos producidos “in situ”. La agricultura constituía el proceso productivo sobre el “que se asentaba, como fundamento o base de los demás, el resto “de la economía, y la renta de la tierra precapitalista era el centro neurálgico de las relaciones sociales de producción para la “mayor parte de la población”.

Degut precisament a aquesta necessitat d'auto-abastiment, els cereals eren el conreu principal. La baixa productivitat de la major part del sòl per als cereals feia que s'hi dediqués una extensió de terreny excessiva, restant així terres a d'altres conreus. Per altra part la majoria dels anys la collita de cereals era insuficient, havent-se de recórrer a unes importacions que pujaven entorn de les 1.500 tm. en el cas del blat.

L'altre producte en importància, l'oliva, que podia ser el principal factor d'equilibri de la balança comercial, amb l'exportació d'oli, topava amb les dificultats que per a l'extracció indicava la legislació vigent.²²

²¹ Cfr. J. JUAN: *Loc. cit.*, p. 89.

²² Cfr. I. MOLL: *Loc. cit.*, p. 92.

A finals del segle XVIII la producció cerealística es troba en una situació d'estancament crònic. Havent estudiat, en concret, les collites registrades entre els anys 1775 i 1815,²³ observem el següent:

Veiem que els índexs obtinguts ens donen prova de la irregularitat de les collites; cal remarcar la coincidència de les oscil·lacions dels tres cereals estudiats (blat, ordi i civada) així com també les dels llegums — dada a tenir en compte sobretot per a la valoració de l'auto-abastiment en els articles alimentaris de major consum —. Veiem també, que les oscil·lacions són bastant accentuades, arribant a un màxim i mínim de 132,6 i 66,4 sobre un índex 100, en el cas del blat, i que aquestes oscil·lacions són predominantment de caràcter interanual.

Podem observar com les collites són predominantment baixes, és a dir, sense arribar la major part dels anys a les mitjanes totals de producció del període. Tampoc no es pot parlar d'un creixement de producció: els llegums experimenten més aviat un decreixement els darrers anys; i el blat, tot i que s'observa una tendència linial que no és regressiva (amb un creixement del 0,077 % anual) és obvi que no queden contrarestats els forts alts i baixos ni dona peu a cap consciència de millorament de la productivitat. Especialment remarcables com a anys crítics per a les collites de cereals, i especialment de blat, són el 1804, 1809 i 1811. En canvi entre 1805 i 1808 observem el període més llarg de bones collites.

La segona activitat agrària en importància, després de la cerealística, com ja hem dit més amunt, era la producció d'oli. Donat que no disposem de dades seriadades referents a la producció d'oli, ni tampoc de les collites d'oliva, hem utilitzat les del nombre de mòltes de cada un dels anys compresos entre 1772 i 1808.²⁴ Partint de les dades que ens donen i prenent com a base la mitjana dels anys 1784-1789, hem establert els índexs de mòltes dels darrers anys del segle XVIII i principis del XIX.²⁵ Hi observem, com és evident, unes extremades i constants oscil·lacions interenuals, i una clara tendència repressiva de la producció. Per això, malgrat no disposar de dades concretes entre 1808-1814, es fa difícil pensar que en aquests anys la situació fos diferent, sobretot tenint en compte que els anys precedents no donen base per a pensar en un canvi tendencial. La importància d'aquesta decadència oleícola

²³ Vegi's l'apèndix I.

²⁴ Dades que es troben al *Semanario de Mallorca*, XXVIII, n.º 52 (Palma, 27 desembre 1805) p. 207; i per a l'anys 1807 i 1808 *Ibid.* XXX, n.º 49 (Palma, 3 desembre 1808) p. 196.

²⁵ Vegi's l'apèndix II.

i de la irregularitat en el nombre de mòltes dels darrers anys estudiats és gran, donat que l'oli, com hem dit més amunt, era el principal estabilitzador de la balança comercial de l'illa. En els anys 1808-1814, a part de les traves legals, tan important serà de cares a l'exportació del producte el fet de trobar-se en un moment crític de producció, com l'augment del consum que provocarà l'arribada de població refugiada disminuint l'excedent disponible.

Amb aquesta situació de la producció agrària, la debilitat del comerç, n'accentuava les conseqüències, com eren la manca d'estímuls per al millorament o renovació de la producció, i l'augment de la dependència respecte de fora.²⁶

A aquesta conjuntura venia a afegir-s'hi, durant el període de la guerra, no només la disminució dels productes procedents de la Península, sinó principalment la imposició de tota classe de contribucions, que constituïren una vertadera sagnia per a una illa ja empobrida i exànime:²⁷ donacions voluntàries, contribucions extraordinàries, expropiacions, préstecs forçosos, confiscacions... Tot això sense comptar les despeses pel manteniment de l'exèrcit i dels presoners.²⁸

L'arribada de refugiats, si bé acabava d'empitjorar les coses, posava a l'abast un remei fàcil, però momentani: l'especulació i els impostos locals. Sobre l'especulació és prou clara l'exclamació d'un expatriat:

²⁶ La ja citada *Idea de la Compañía Mallorquina de Comercio* manifesta, en aquest sentit:

"De esta debilidad de nuestro comercio, nace lo primero: que en muchos años falta la extracción de los vinos, aguardientes y alcaparras, el consumo de otros frutos y el fomento constante de varios ramos de industria. Segundo: que las producciones que se sacan del país, no se dirigen regularmente a las plazas de su consumo, y en donde se hace la mejor venta. Tercero: que la saca y el precio de nuestros productos, dependen muchas veces de la orden y el arbitrio de comerciantes extranjeros. Cuarto: que si estos encuentran en otras partes mayor beneficio, o más exactitud en el cumplimiento de sus órdenes, nos quedamos con los frutos y pobres en medio de la abundancia. Quinto: que los lienzos, paños, y otras manufacturas; el hierro, lino algodón, tablas y otras primeras materias, y los granos que nos faltan en muchos años, los tomemos de segunda o tercera mano, con mucho perjuicio de nuestros intereses".

²⁷ Cfr. OLIVER, *Op cit.*, pp. 230-237.

²⁸ Cal tenir en compte que si bé els presoners van suposar una càrrega mínima — abandonats com estaven a la seva pròpia sort —, en canvi la presència i la formació a l'illa de divisions militars — com la de Wittingham de 12.000 homes — sí que varen fer-se sentir. "Sería largo de referir — diu un testimoni de la situació al juliol de 1812 — lo que en este tiempo ha acontecido en Mallorca sobre quintas y alojamientos (...) Todo es militar en esta isla". (Vegi's sobre la qüestió: RIBAS DE PINA, M. *Tropas que se organizaron en Mallorca durante la guerra de la Independencia*, a "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana" (1924) p. 162.

“Si la excesiva ganancia de un capital se llama usura, ¿qué nombre daremos al actual alquiler de las casas de Palma?”²⁹

Referent als impostos, el *Diario de Mallorca* del 7 de juny de 1811 ens diu que els ingressos obtinguts per la duana, que en els cinc primers mesos de 1810 havien estat de 188.485 rals, en el mateix període de 1811 van ser de 735.110. Per altra part, ens diu M. Oliver³⁰ que l'impost de l'1 % establert pel Consolat sobre les mercaderies descarregades, fou suficient per a mantenir armats i equipats en cors quatre o cinc vaixells.

Les vertaderes dimensions i conseqüències de la situació descrita les trobarem reflectides en un dels primers índexs a tenir en compte per a aproximar-nos a l'evolució econòmica d'un període determinat: els preus.

L'estudi dels preus pot ser, en el nostre cas, un instrument útil per a calibrar la transcendència dels fets ocorreguts entre 1808 i 1814, i llurs possibles repercussions. El nostre objectiu ve condicionat, però, per la manca d'estudi sobre el moviment de preus dels segles XVIII i XIX a Mallorca. Cal limitar, doncs, l'anàlisi a les sèries deus estudiades directament.

Com a font principal hem utilitzat els “Precios corrientes de varios artículos de consumo ordinario”, que publicava setmanalment el *Semanario Económico de la Real Sociedad de Amigos del País de Mallorca*.³¹ Les sèries que hem confeccionat comprenen els anys que van del 1807 al 1815, inclusivament, procurant així comprendre-hi els immediatament anteriors a la fluctuació més important del breu període estudiat, i els immediats posteriors; havent pres com a any base per a l'elaboració dels índexs el 1807, bastant pròxim a la tendència mitjana dels preus dels primers anys del segle.

Hem de pensar que l'alça de preus de llarga durada assenyalada per Labrousse,³² Hamilton³³ i Vilar,³⁴ no pot oblidar-se en parlar de

²⁹ Citat per OLIVER, M. S. *Op. cit.*, p. 359.

³⁰ *Ibid.*, p. 358.

³¹ Cal advertir que hem elaborat les nostres sèries mensuals recollint el preu dels productes de la primera setmana de cada mes. Donat que els preus venen presentats en lliures, sous i diners els hem reduït a lliures i decimals de lliura; per altra part es publicaven els preus màxim i mínim de cada producte per la qual cosa nosaltres hem treballat —a excepció dels casos on indiquem expressament el contrari— amb la mitjana aritmètica d'ambdós preus de venda.

³² Cfr. *Fluctuaciones económicas e historia social*, Madrid (1952).

³³ *War and prices in Spain 1651-1800*, a “Harvard Economic Studies” n.º 81, Cambridge-Massachusetts (1947).

³⁴ *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, III, Barcelona (1966).

Mallorca. Com també hem de tenir present, mentre no hi hagi estudis que ens demostrin el contrari, que els moviments cíclics del tombant de segle i començaments del XIX cal atribuir-los més a les males collites i al comerç exterior que no pas a la inflació de paper-moneda.³⁵ Podem afirmar, doncs, amb les reserves necessàries, que la fructuació registrada als anys 1810-1813 és la més important, no només de l'alça cíclica dels preus, sinó del moviment de llarga durada, a Mallorca.

En el nostre estudi hem agrupat per una banda aquells productes que enregistren un moviment cíclic i estacional dels preus amb fluctuació més intensa, i per l'altra els que presenten una fluctuació més moderada.

En el primer grup tenim, principalment, els cereals, el pa i els llegums. Observant l'evolució de l'índex de preus del blat candeal,³⁶ és evident que ens trobem en un cycle alciste, el moment culminant del qual es registra al juny de 1812 (amb un desnivell de 356,54 sobre 100, prenent com a base el 1807), i que es tracta d'un augment que no és puntual sinó continuada al llarg de l'any; en aquest sentit veiem que si l'índex anual del preu era al 1811 de 189,34 al 1812 és de 252,17. Aquesta alça s'inicia de manera clara el 1810 (l'índex passa de 106 i 109 al 1808 i 1809, respectivament, a 146,22 al 1810), i tendeix a disminuir el 1814 (passant de 172 l'any anterior, a 143). L'alça cíclica coincideix, doncs, amb uns moments de fort increment de població i amb una recessió de la producció (en relació a la relativa recuperació de 1806-1808). Aquests factors justifiquen, com a màxim, l'alça en termes globals, però cal pensar que no són suficient argument per a la forta puja del 1812 (en el que podem observar que l'índex del preu gairebé doble el de l'any anterior). Pensem, doncs, que aquests alts preus són deguts principalment a dos factors: els preus elevats a què el blat arriba a Mallorca,³⁷ i l'especulació (presionant sobre els preus tant amb l'ocultació i l'acapament com intentant reduir la introducció de blat de fora...). De l'artificialitat d'aquests alts preus en dona prova l'observació estacional; la nova collita suposa cada any (vegi's els mesos de juliol i agost) un retrocés o un replà en la tendència alcista, però si aquests no haguéssin estat excessivament inflats no es comprendria el fort retrocés del juliol del 1812. Quant als altres cereals, l'evolució del

³⁵ Cfr. P. VILAR: *Op. cit.*, III p. 471; G. ANES: *Las fluctuaciones de los precios del trigo, la cebada y el aceite en España (1788-1808)*, dins l'obra del mateix autor "Economía e Ilustración en la España del siglo XVIII" Madrid (1969).

³⁶ Vegi's l'apèndix III.

³⁷ Segons el *Libro de contratas diarias de los corredores de Lonja*, de 32 pessetes de plata que es pagaven a la quartera el novembre de 1811, es passa a 53 pessetes el març de 1812 (Arxiu Històric de Mallorca, secció Arxiu Històric, lligall 619).

preu de l'ordi és semblant a la del blat, però donat que el seu consum era més extès — degut al preu (gairebé la meitat del del blat) — experimenta unes fluctuacions relatives més pronunciades que les del blat.

L'evolució del preu del pa és molt clarificadora de com afectava la puja de preus, a la societat. Acceptant que el consum de pa per individu, a Ciutat, fos de prop de 0,87 lliures diàries³⁸ i tenint en compte l'evolució del preu del pa candeal, hom gastava 1,13 sous diaris en pa a l'any 1807, i 3,63 sous diaris a l'abril de 1812. No disposant d'un estudi sobre els jornals, a títol orientatiu, podem fer la següent observació: mentre les despeses en pa d'un menobre o un pastor sense família suposaven prop de 1/7 del seu jornal, al 1807, a l'abril del 1812 pujaven gairebé a 1/2 del seu jornal.³⁹ Si comparem l'evolució del preu del pa amb la del blat veiem que és gairebé la mateixa, amb unes fluctuacions relatives més pronunciades en les puges del preu del pa, especialment notables al setembre de 1809, l'octubre de 1811 i el febrer de 1812. És a dir, la puja del preu del cereal afectava per partida doble als compradors de pa — que de manera principal eren els habitants de Ciutat —, com també efectava de manera particular als qui no disposaven d'un capital per a la compra del cereal o d'espai per enmagatzemar-lo, els anys de bona collita, malgrat que visquessin a fora-vila.

La forta puja del preu del pa del 1809 s'ha de relacionar amb la mala collita del 1808, i la pitjor del mateix 1809. La mala collita del 1811 (la pitjor des de començaments de segle) provoca la puja d'octubre del mateix any, que momentàniament es veu frenada per l'arribada de blat (més de 15.000 quarteres, a finals de mes, segons el *Semanario Económico...*). La manca de gra, el no disposar de fons públics,⁴⁰ l'alt consum (accentuat per la presència de més de 10.000 homes i de 500 cavalls que havien de constituir la "Divisió Mallorquina" sota les ordres de Wittingham), així com uns preus disparats artificialment van provocar la situació desesperada de l'any 1812, que va quedar en el record de la glossa popular:

³⁸ Cfr. MADRIZ, P.: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*, article "PALMA", al volum XII, p. 600. Sobre l'evolució del preu del blat candeal, vegi's l'apèndix IV.

³⁹ Segons els comptes de l'Ajuntament de Ciutat (cfr. Arxiu Municipal, lligall 707, expedient 4651), el jornal d'un manobre al 1810 i 1811 era de 7 sous i 6 diners; segons un llibre de comptes de jornals pagats per una administració (cf. Arxiu Històric de Mallorca, secció A. H., lligall 2027) el jornal d'un pastor — que no sofreix variació entre 1807 i 1812 — era de 7 sous.

(Cal tenir present que en establir la comparació amb el preu del pa ho hem fet respecte del pa candeal).

⁴⁰ Cfr. *Opúsculo sobre varios puntos políticos-económicos que el nuevo constitucional Ayuntamiento de esta ciudad propone D. J. F. de Agüera*, Palma (1812) p. 24.

“L'any dotze la fam voltava
 “tota l'illa y la ciutat;
 “qui volia menjar blat,
 “de sis aumuts, tay tirat,
 “dos duros y mitj pagava...”⁴¹

És evident que l'escassetat no afectava únicament els preus i la quantitat de farina o pa, sinó també la seva qualitat. Probablement aquesta sigui l'explicació de per què l'oscil·lació del preu del pa sigui menor en els de més baixa qualitat. Després de les dificultats per a poder-ne obtenir, doncs, sovint no podia ni menjar-se:

“He gastado hoy doble pan — diu un refugiat — y no habré comido media onza. Mi mala suerte ha querido que tanto el primer panecillo como el segundo (siendo éste de otra panadería) amargasen como tueras y oliesen á harina podrida... Por la noche ha sido la cena tan parca como viernes de cuaresma y el pan tan parecido al del medio día que bien podía pasar por “el mismo...”⁴²

Els llegums eren el producte amb el qual la producció de l'illa era gairebé autosuficient. Els sigrons i les faves eren l'aliment principal de la gent del camp, i el seu preu era notablement inferior al dels cereals. Ara bé, el trencament de l'equilibri producció/consum, per l'augment desmesurat d'aquest, i la irregularitat de les collites — amb la coincidència de les bones i males anvades amb les dels cereals — sotmetien els preus dels llegums a unes fluctuacions paral·leles a les dels cereals, amb unes fluctuacions encara més intenses a l'alça (sobre la base 1807 = 100 el preu dels sigrons, per exemple, dona al maig del 1812 un índex de 338,1).

En el grup dels productes que enregistren un moviment de preus amb fluctuacions més moderades, observem especialment l'oli

Hem de tenir en compte que el consum domèstic d'oli era bastant restringit, degut sobretot a la utilització del saïm, i, per tant, fàcilment substituïble. El preu de l'oli no podia, doncs, sobrepassar un determinat umbral sense provocar una excessiva reducció del consum, per la qual cosa tendia a una evolució més equilibrada. Alhora això vol dir que les seves fluctuacions tenien uns efectes molt menys transcendents que d'altres productes. Havent seguit l'evolució del preu de l'oli s'observa, en línies generals el següent: el 1809 té loc una forta puja (l'índex passa de 71 al gener a 131,2 el desembre — base 1807

⁴¹ Citat per M. S. OLIVER: *Op. cit.*, p. 473.

⁴² *Diario de Mallorca*, del 6 de gener de 1813.

= 100 —) causada principalment per les males collites i agreujada pel primer impacte de l'arribada de refugiats; cal pensar que la reducció del consum tancaria la tendència alcista, a la que segueix un descens relatiu (el punt més baix del qual es registra l'abril del 1812, amb un índex de 86,4); posteriorment tendirà, sense greus fluctuacions, cap a una moderada puja del preu.

Tampoc és gaire important l'oscil·lació dels preus del formatge, la llana o el cànem. En general els productes de menor consum (ja sigui pel preu relativament elevat respecte a d'altres productes, o per no tractar-se d'articles de primera necessitat, o per les dues raons alhora) reflecteixen en el període estudiat poca cosa més que les fluctuacions habituals, sobretot les que podem anomenar estacionals. Cal tenir en compte també que es tracta de productes amb els que l'illa normalment era autosuficient, o que fins i tot donaven un excedent comerciable.

En definitiva, podem veure com, dins el moviment de llarga durada dels preus, les fluctuacions cícliques del període estudiat es troben, a Mallorca, forta condicionades per un període de males collites, i fortament agreujades en els productes bàsics — dels quals no és autosuficient — per l'augment del consum, com a conseqüència, sobretot, de l'arribada de refugiats. Veiem també que com més baix és el preu d'un producte més intensa és la seva fluctuació, així com la disminució de la qualitat i que, per tant, la puja de preus afecta principalment els productes de major necessitat i més difícilment substituïbles per d'altres. És innegable, doncs, que la crisi de preus d'aquests anys tindrà notables conseqüències, però, de manera desigual; els sectors menys privilegiats seran, com ens indica l'anàlisi dels preus, els qui experimentaran tota la gravetat de la crisi. Donat, però, que la crisi afectà de manera desigual el camp que la ciutat, cal precisar una mica més. Al camp — que normalment sempre té més recursos per a fer front a una crisi de preus o de subsistències — els més perjudicats seran els jornalers (per altra part el sector més nombrós de la població agrària mallorquina); els seguirien els parcers i petits propietaris... On la crisi afectarà amb major intensitat serà, però, a Ciutat, ja que a les dificultats ordinàries de qualsevol capital enfront d'una situació semblant, s'hi afegia l'important i sobtat augment del nombre de consumidors. Els sectors menys privilegiats, i desposseïts, de Ciutat de Mallorca, seran, per tant, les principals víctimes de la crisi. Cal tenir en compte que aquest grup estava format no només per mallorquins desocupats (entre tre els que hi havia bona part de jornalers sense feina) sinó principalment (i diem "principalment" pensant amb la quantitat, però també en la indignació) per bona part dels mateixos refugiats.

APÈNDIX I

PRODUCCIÓ DE CEREALS I LLEGUMS A MALLORCA
(BASE: 1805 = 100)¹

Any	Blat candeal	Ordi	Civada	Llegums
1775	109,6	73,8	89	81
1780	86	85	73	59
1784	67,2	59,7	63	66
1782	88,9	75,1	91	67
1793	127,1	113,8	125	96
1794	87,7	81	83	98
1797	110,4	104,7	118	127
1798	92,8	98,4	97	43
1799	108,3	100,1	91	65
1800	106,9	89	94	97
1801	97	104,4	131	128
1802	123	101	126	132
1803	89,7	84,5	122	112
1804	73,5	119,7	88	67
1805	100	100	100	100
1806	132,6	96,5	126	132
1807	100,1	95,2	97	66
1808	120	119,8	133	101
1809	78,6	96,7	115	81
1810	104,8	76,8	114	76
1811	66,4	60,9	28	27
1812	97,5	105	85	43
1813	—	—	—	—
1814	104,3	118,4	128	81
1815	87,6	94	106	71

¹ Fonts: Pels anys 1775, 1780 i 1784: *Memorias de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País (Primera Parte)*, Palma (1784) p. 251; per l'any 1793: CAMPANER, A. *Cronicón Mayoricense*, Palma (reedició 1967) p. 593; pels anys 1792, 1794-1799: Arxiu Municipal de Palma, llig. 555, expd. 4116; i pels anys del 1800 al 1815: *Ibid.*: llig. 507, expd. 3903.

Hem pres l'any 1806 com a índex perquè és un dels que més s'aproxima a la mitjana de la producció dels anys estudiats. En valors absoluts, la producció dels anys estudiats. En valors absoluts, la producció del 1805 fou la següent: 308.370 quarteres de blat candeal, 171.313 quarteres d'ordi, 100.213 quarteres de civada i 97.397 quarteres de llegums.

Vegi's la representació gràfica.

APÈNDIX II

LA PRODUCCIÓ D'OLI ¹

Any	Index anual del n.º de mòltes	Index sexennal del n.º de mòltes
1790	29,9	
1791	120,8	
1792	37,5	
1793	69	
1794	142,8	
1795	84	
(1790-1795)		80,73
1796	41,4	
1797	119,9	
1798	79,6	
1799	113,3	
1800	61,2	
1801	86,7	
(1796-1801)		83,72
1802	175,9	
1803	15,9	
1804	40,1	
1805	84,8	
1806	69,6	
(1802-1806)		77,3
1807	81,3	
1808	127,6	

¹ Fonts: *Semanario de Mallorca* XXVIII, n.º 52 (27-XII-1805) p. 207; pels anys 1807 i 1808: *Semanario de Mallorca*, XXX, n.º 49 (3-XII-1808) p. 196. Hem pres com a base = 100, la mitjana de mòltes entre 1784 i 1789, que és de 59.787 mòltes. (Segons MADRIZ, — *Op. Cit.*, XI p. 150 — podem estimar cada mòlta en uns 7 quartans.

APÈNDIX III

EVOLUCIÓ DEL PREU DEL BLAT CANDEAL ¹

	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814
Gener	110,30	91,72	129,24	167,13	229,52	222,84	151,53
Febrer	115,83	86,90	131,47	171,58	284,12	226,07	155,99
Març	136,29	86,90	132,52	184,96	298,61	211,70	158,21
Abril	122,56	90,60	138,16	176,04	320,98	178,27	155,99
Maig	111,77	100,63	142,61	181,61	311,98	148,19	149,30
Juny	113,65	118,10	162,67	193,87	356,54	170,47	162,67
Juliol	101,39	122,56	142,61	—	178,27	169,36	142,61
Agost	91,36	106,44	144,09	171,58	202,78	141,50	133,70
Setembre	106,85	106,96	144,44	194,23	207,24	142,61	125,90
Octubre	88,37	135,93	151,13	200,55	203,90	141,50	133,70
Novembre	92,83	127,02	170,83	209,47	213,90	154,65	128,13
Desembre	92,07	138,16	164,90	231,75	218,38	158,21	130,36

¹ Font: *Semanario Económico*, citat més amunt (cf. full 10). Index 100 amb base a 1807 (1,12 lliures la barcilla; — 6 barcilles = 1 quartera mallorquina, i 1 quartera mallorquina = 124 faneques de Castella, o 103 quarteres de Barcelona —).

APÈNDIX IV

EVOLUCIÓ DEL PREU DEL PA CANDEAL ¹

	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814
Gener	111,85	91,52	122,03	162,71	198,31	208,48	—
Febrer	111,86	86,44	132,20	162,71	289,84	218,65	—
Març	116,95	86,44	132,20	167,80	289,84	213,56	—
Abril	122,03	91,52	137,29	177,97	320,34	198,31	—
Maig	111,86	91,52	137,29	177,77	320,34	137,29	—
Juny	111,86	116,95	137,29	183,05	315,26	—	—
Juliol	101,69	106,78	137,29	167,80	213,56	—	142,37
Agost	96,61	101,69	127,12	167,80	223,73	—	116,95
Setembre	91,52	152,54	127,12	177,97	203,39	—	127,12
Octubre	86,44	183,05	147,46	198,31	208,48	—	132,20
Novembre	91,52	127,12	147,46	198,31	208,48	—	132,20
Desembre	91,52	132,20	162,71	198,31	208,48	—	127,12

¹ Font: *Semanario Económico*... Índexs sobre la base de 1807 = 100. El preu del pa candeal és el que consta per als tres panets candeals, que pesaven 15 unces; és a dir per al 1807 les quinze unces valien 19,6 diners (preu mitjà de l'any).

Les dades de juny de 1813 a juny de 1814 no consten ja que l'Ajuntament resol, a partir del 1 de maig de donar llibertat al gremi de forners per a vendre el pa al preu que vulguin, abolint el sistema de les "ludes"; al capítol del 27 de maig de 1814 l'Ajuntament torna a restablir l'antic sistema de "ludes".